

„Otváranie okien“ v Slovenských pohľadoch v šesťdesiatych rokoch

PAVOL WINCZER, Inštitút slavistiky Viedenskej univerzity, Viedeň
Ústav svetovej literatúry SAV, Bratislava

Dnešní päťdesiatnici a mladší, ktorých osobná skúsenosť i pamäť nesiahajú do šesťdesiatych rokov minulého storočia a poznajú iba naše pragmaticko-triezve, individualistické a predovšetkým konzumné časy, si sotva vedia predstaviť nezištné, družné a kooperatívne ovzdušie, aké vládlo v rokoch 1963 – 1966 v redakcii *Slovenských pohľadov*. V priebehu roku 1963 sa tento zaslúžilý orgán našej kultúry dostal z rúk oficiálnych osobností¹ do rúk z roka na rok sa rozširujúcej zostavy navzájom spriaznených mladých ľudí na prahu tridsiatky, ktorých oživovalo ovzdušie antidogmatického vzruchu, oduševňoval ich pocit vlastného poslania rozširovať poznanie domácej i svetovej literatúry, umenia a vôbec kultúry, objavovať čitateľom neznáme a najmä po dlhé roky zakazované oblasti a výtvary intelektuálnej aktivity. Stručne povedané, išlo o otváranie nových priestorov duchovnej slobody. Na formovaní profilu živo a pútavo redigovaného časopisu sa rozličnou mierou zúčastňoval celý okruh invenčných navzájom sa dopĺňajúcich osobností, pričom pôsobil synergický efekt. Popri Jozefovi Kotovi, niekoľko rokov zastupujúcom šéfredaktora Milana Ferka, ktorý zastával v tom čase funkciu tajomníka Zväzu československých spisovateľov v Prahe, boli to interní redaktori (nie všetci v celom období) Milan Šútovec, Július Vanovič, Karol Wlachovský, Pavol Vilikovský a ako externí redaktori jednak Milan Hamada, ktorý sa v tom čase, a to najmä na stránkach *Pohľadov*, vyhranil vo svojej pre slovenskú kultúru najdôležitejšej úlohe ako literárny kritik s jemným citom pre historicky rýchlo sa meniace potreby našej literatúry, jednak do roku 1964 Stanislav Šmatlák; od roku 1965 sa na záložke objavuje rad stálych spolupracovníkov na jednotlivé neliterárne umelecké oblasti (z nich najvýraznejšie a najdlhšie Juraj Mojžiš ako odborník na výtvarné umenie a Emil Lehuta na divadlo a film). Už tento menoslov naznačuje, aký rozmanitý a rôznostranný to bol kolektív, čo bolo pre časopis výhodou a zvyšovalo jeho atraktivnosť. K tomu treba prirátaj ľudí, ktorí sa ako pisateľ tejto state stotožňovali s líniou vtedajších *Pohľadov* a cítili sa s časopisom neformálne spätí ako prispievatelia a prekladatelia. Paradoxné a na tie časy naskrze nezvyčajné bolo, že hoci sa iniciatívy v časopise chopil mladý redakčný kolektív a on v ňom udával tón, vedel časom pritiahnúť aj už renomovaných o čosi starších autorov, a tak od ročníka 1965 časopis uvádza ako trvalých spolupracovníkov aj mená Oskár Čepan (využíval *Pohľady* ako tribúnu na svoje teoretické záujmy už prv, v ročníku 1965 uverejnil na pokračovanie sedem kapitol *Z teórie súčasnej literatúry* a stal Rétorika schematizmu, propagoval tvorbu V. Kandinského

¹ V ročníku 77 (1961) sa na záložke objavuje informácia: „Vedie Milan Ferko s redakčnou radou: Pavol Horov, Alexander Matuška, Vojtech Mihálik, Vladimír Mináč, Milan Pišút, Andrej Plávka, Ján Rozner, Ctibor Štítnický, Miloš Tomčík, Štefan Žáry.“ Menovaní autori vtedajšej strednej generácie, azda s jedinou výnimkou Milana Pišúta, sa tešili plnej dôvere „vrchnosti“ a boli jej spofahlivými oporami, boli to v kultúrnej oblasti režimoví prominenti, viacerí z nich aj laureáti. Milan Ferko bol síce ešte generačnou príslušnosťou „mladý“ (nar. 1929), ale etabloval sa v päťdesiatych rokoch ako „zväzácky básnik“ a ani v šesťdesiatych rokoch sa nestal „progresistom“.

a K. Maleviča), Štefan Drug, Vladimír Petřík, AnTON Popovič (venoval sa v *Pohľadoch* najmä problematike ruskej formálnej školy a štrukturalizmu), Ján Števíček, Miloš Tomčík. Isteže, rozšírenie okruhu podnetných prispievateľov nebolo iba zásluhou pružnej a nápaditej v pravom zmysle slova modernej redakcie, ale aj tradičnej váhy *Slovenských pohľadov* v našej kultúre a ich v prvej polovici šesťdesiatych rokov prakticky monopolného postavenia ako literárno-kultúrneho mesačníka. (*Mladá tvorba* vychádzajúca v rokoch 1956–1970 mala ako časopis mladej literárnej generácie predsa len osobitný zástoj, starší autori ju nepociťovali ako vhodnú tribúnu pre seba.) No nech je akokoľvek, časopis sa načas stal akýmsi kryštalizačným centrom úsilí o rozširovanie horizontu a prelamanie bariér i všakových estetických a personálnych tabu. (Je všeobecne známe, že pokiaľ ide odvahu v spoločenských oblastiach, obdobnú úlohu predvoja plnil v šesťdesiatych rokoch *Kultúrny život*.) Jednotnú a pritom širokospektrálnu orientáciu *Pohľadov* nijako nenaštrbilo, že ako to vidieť ex post, jedni členovia redakcie i „trvalí spolupracovníci“ prijímali do roku 1968 perspektívu života v kvázi socialistickej spoločnosti vcelku optimisticky, iní naopak so značnou skepsou; nijaká iná perspektíva totiž nebola v dohľade, ba ani predstaviteľná a jedinou reálnou možnosťou bolo rozširovať priestor v danom rámci. Taktiež nič nenaznačovalo, že čoskoro – najneskôr po 1970 – sa pôsobením historických okolností ideové a životné cesty zatiaľ svorných spolupracovníkov časopisu dramaticky rozídu.

Keďže som nebol členom redakcie a do budovy na Štúrovej, kde táto vtedy spolu s redakciou *Kultúrneho života* sídlila, som chodil iba občas a nepravidelne, neviem povedať, ako často a v čom konkrétne narážal časopis vo svojej snahe o emancipáciu kultúry na pochyby, odpor a prekážky ideologického dozoru, t. j. preventívnej cenzúry, prípadne aj zo strany ÚV. Dozaista by nám o tom vedel viac povedať M. Šútovec, ktorý ako interný redaktor asi zažil tieto veci zblízka. Treba však pamätať na to, že aj celkom hore sa situácia menila a boli tam rozličné prúdy a že sa od rehabilitácie davistov v roku 1963, ktorú možno pokladať v oficiálnej kultúrnej politike na Slovensku za zlomový moment, objavovali aj tam isté slobodnejšie, resp. v žargóne tých rokov „progresívne“ tendencie. Faktom je, že redakcia prejavovala značnú odvahu pri uverejňovaní autorov „v nemilosti“ (od roku 1964 sa medzi prispievateľmi objavuje dlhé roky prohibítivný Václav Černý), i háklivých tém (1965 stať V. Effenbergera *Koniec avantgardy* problematizujúca vzťah avantgardy a komunistického hnutia i postavu, resp. pamiatku dovtedy nedotknuteľného básnika Nezvala), no zastupujúci šéfredaktor si zároveň počínal obozretne, pokiaľ ide o výber mien uvádzaných ako trvalí spolupracovníci. Platí taktiež, že redakcia *Slovenských pohľadov* zo začiatku iba „ticho“ plnila svoj interný kultúrno-politický program, ale ho neproklamovala, aby zbytočne nedráždila. V roku 1965, keď sa situácia dostatočne uvoľnila, sa v redakčnom vyhlásení, azda posmelenom oficiálnymi straníckymi dokumentmi a či pokynmi, v čísle 1 (na s. 6 a 7) už explicitne, hoci ešte vždy eufemisticky a zaobalene deklaruje zámer vrátiť sa „*k niektorým problematickým zjavom z medzivojnového obdobia a nanovo uviesť do literatúry autorov, ktorí z rozličných mimoliterárnych príčin dlhší čas nepublikovali*“. Išlo zrejme o „návrat do literatúry“, lepšie povedané o navrátenie do kultúrneho povedomia (uverejňovaním tvorby a jej analýzami, zaradením do školských osnov a pod.) najmä autorov prvého rangu – V. Beniaka, E. B. Lukáča,

J. Cígera-Hronského, ktorých diela po dvadsaťročnej pauze vychádzajú od 1965: aj knižne. Zároveň, čo je podstatné z hľadiska mojej vlastnej témy, totiž rozširovania v časopise európskeho a svetového horizontu nášho čitateľa, sa v tom istom vyhlásení prízvukuje potreba „uvádzať pôvodnú tvorbu do širších súvislostí“, rozumnej konfrontovať domácu tvorbu so svetovou z hľadiska literárno-kontextového i kvalitatívneho. Za hmlistou formuláciou uvádzať domácu tvorbu do nadnárodných súvislostí sa skrýva redakčný program už nielen oboznamovať s estetickými výbojmi umenia a literatúry od konca 19. storočia zatracovanými v rokoch stalinizmu a i neskôr prijímanými s rozpakmi, ale i zámer oboznamovať s (primerane interpretovanými) dielami vzdialenými marxistickému chápaniu sveta a človeka. V čísle 3 toho istého ročníka je problematike konfrontácie domáceho a svetového venovaný celý blok príspevkov našich významných spisovateľov a prekladateľov rozličných generácií. Na prvý pohľad to dnes vyznieva ako samozrejmosť, ale v tom čase, po rokoch zákazov a obmedzení, to samozrejmosťou nebolo. A z rozličných príčin i hľadísk to nie je ničím naskrze prirodzeným ani dodnes, keďže aj teraz, ak sa pri výskume slovenskej literatúry zohľadňuje európsky kontext, nerobí sa to dosť sústavne ani paritne. A smutnou anomáliou v porovnaní najmä s kultúrami väčších národov je aj to, že bežní čitatelia chronicky uprednostňujú lektúru inonárodnej beletrie. Taktiež sa bádateľom zavše stáva, že pri písaní o domácej literatúre akosi automaticky znižujú kritériá, vraj vzhľadom na ťažké podmienky jej vzniku a fungovania.

Úsilie o rozširovanie horizontu, o dopĺňanie u nás neznámych alebo nadhlo „vygumovaných“ či obchádzaných javov v obraze i vo vývine domácej a najmä svetovej literatúry a umenia, na prvom mieste tvorby prvej polovice 20. storočia, badať v *Slovenských pohľadoch* za spomínanej redakcie kontinuálne a sústavne. Preferencia tvorby z rokov 1890 – 1918 a ešte výraznejšie medzivojnovovej v tomto sprístupňovaní je vysvetliteľná jej rozhodujúcou úlohou vo vytváraní modernej, ale i z pohľadu šesťdesiatych rokov najsúčasnejšej podoby literatúry a umenia, pociťovala sa ako výsostne aktuálna, inšpiratívna, korešpondujúca so súčasným videním sveta. Po prerušení svetovou vojnou a u nás aj obdobím stalinizmu až v šesťdesiatych rokoch nastal čas objavovať mnohoraké novátorské smerovania z predvojnových čias i zo začiatku 20. storočia a hľadalo sa ich plodné využitie alebo sa stávali odrazovým mostíkom na vlastné odlišné smerovanie. Boli teda pre súčasnú tvorbu pozitívnym alebo negatívnym východiskom, kľúčovou tradíciou, ktorú nebolo možné obísť. Pravda, najprv ich bolo potrebné dobre poznať, a to v rovine faktografickej, koncepcie-programovej i pokiaľ ide o konkrétnu podobu diel.

Taktiež pri predstavovaní tvorby štyridsiatych a päťdesiatych rokov 20. storočia i celkom súčasnej je nápadný dôraz na autorov a diela z pohľadu šesťdesiatych rokov určujúcich nielen podobu literatúry, ale aj duchovnú klímu.

Uvedomujem si, že niektorých čitateľov môže unavovať informatívnym poslaním tejto state vyvolaná deskriptívna enumeračnosť nasledujúcich pasáží. No iným môže naopak názorne predviesť, sprítomniť „objavovacie“ zásluhy časopisu v rokoch 1963 – 1966, ba azda aj evokovať dychtivé ovzdušie, v akom sa vtedy na Slovensku po vnútenom „pôste“ prijímalo relatívne nedávne i súčasné európske kultúrne dianie, také bohaté a mnohoraké. Koniec koncov, svoje tvrdenie, že mladá redakcia uprostred šesťdesiatych rokov urobila veľa na rozširovanie kultúrneho horizontu, musím aj doložiť. A tak uvá-

dzam syntetizujúce články o situácii v jednotlivých literatúrach z týchto ročníkov, ako aj podľa môjho názoru najdôležitejších zahraničných autorov a diela, ktoré sa v nich objavili či už formou článkov alebo priamo prekladov. Viackrát sú to kľúčové zjavy prózy 20. storočia Proust, Kafka, Joyce, ale aj A. Belyj ako autor románu *Peterburg*, viaceré príspevky sa zapodievať K. Čapkom a vtedy novými prácami o ňom (autor sa v tom čase javil v mnohorakom ohľade aktuálny), J. Pašteka píše o vývine románu v 20. storočí, P. Hrivnák o rakúskej literatúre 20. storočia, V. Šabík o západonemeckej literatúre, iní o západonemeckej dráme a divadle, pozornosť sa dostáva I. Bergmanovi, pripomína sa sovietsky LEF 20. rokov, filmoví novátori Dziga Vertov a u nás málo známy Orson Welles. Časopis približuje pomocou literárnych textov a statí mená povojnových autorov vtláčajúcich pečať dobe ako A. Camus, S. de Beauvoir, V. Šklovskij a I. Erenburg evokujú vo svojich spomienkach časy umeleckých výbojov ich mladosti, pomocou recenzie sa do povedomia dostáva módna kniha Martina Esslina o absurdnom divadle (módnom, ale i pre stav mysle v tých rokoch príznačnom jave), J. Felix i ďalší venujú pozornosť inému módnemu výstrelku, totiž francúzskemu „novému románu“, predmetom pozornosti sa stáva *Plechový bubienok* G. Grassa, čitatelia sa dozvedajú o súčasných amerických spisovateľoch, napr. o J. Updikovi, J. Konůpek uverejňuje trojicu statí o súčasnej francúzskej poézii, próze a dráme, slovenský čitateľ má prvý raz možnosť čítať mladými ruskými autormi znovuobjaveného a zveľobovaného A. Platonova, ale aj počuť vo svete zvučné mená ako Dámaso Alonso, William Styron, Emil Staiger. Bývalo zvykom venovať novembrové číslo z príležitosti mesiaca československo-sovietskeho priateľstva ruským autorom a autorom národov Sovietskeho zväzu. V rokoch, ktoré nás tu zaujímajú, to redakcia riešila tak, že uverejňovala autorov neoficiálnych, za Stalinovej éry perzekvovaných alebo aspoň vtedy i po nej dlho nepublikovaných (A. Achmatovová, A. Belyj, V. Chlebnikov, S. M. Treťjakov, I. Babel', B. Pilňak, M. Zoščenko), ako aj čierne-biele reprodukcie doma nevystavovaných a nepodporovaných avantgardných maliarov z dvadsiatych rokov S. Javlenského, N. Gabovej, M. Larionova, M. Gončarovovej, V. Tatlina, A. Rodčenko, E. Lisického. Kvôli objektívite treba priznať, že už v ročníkoch 1961 a 1962, vychádzajúcich ešte za šéfredaktorstva Milana Ferka, nachádzame reprodukcie diel súčasného, t. j. po roku 1956 vzniknutého slovenského a českého figuratívneho umenia s výrazným zjednodušením tvaru príznačným pre 20. storočie, ako aj diel úžitkového umenia a naostatok reprodukcie diel fotografie, ktorá sa ako komunikačné médium i ako umelecký druh začala po roku 1956 tešiť rastúcemu záujmu pre jej aktuálno-dokumentárne, ale i pre jej nadčasové filozoficko-umelecké hodnoty (výpoveď o ľudskom živote vôbec); v tomto ohľade teda nová redakcia udržovala a rozvíjala kontinuitu.

Zámer predstaviť aspoň niektoré korene súčasnej literatúry a umenia sa vypuklo prejavil najmä v troch tematických číslach. V ročníku 1963 je číslo 7 venované Franzovi Kafkovi, takpovediac ako paralela ku kontroverznnej (v čase konania, v hodnoteniach zo sedemdesiatych rokov, ale i z dnešného hľadiska) profesorom germanistiky na Karlovej univerzite E. Goldstückerom usporiadanej liblickej konferencii 1963 v Čechách, ktorá sa usilovala urobiť dielo pražského spisovateľa prijateľným pre marxistov. Blok kafkovských príspevkov v čísle obsahoval referát o liblickej konferencii od germanistu prof. E. Terraya, fundovaný esej R. Grebeníčkovej o Kafkovi vo vzťahu k expresionizmu, Kafkov-

skú mozaiku (taký je názov príspevku) J. Pašteku, Goldstückerovu analýzu prózy *Kurič*, úvahu A. Hykischeho o Kafkovi ako básnikovi úzkosti a rad autorových literárnych textov. Číslo nebolo koncipované vyznávačsky, ale problémovo, navyše prvé príspevky v ňom boli venované nedávno rehabilitovanému komunistickému DAVu, a tak záujem o skupinu, ktorá chcela aktívne meniť, zlepšovať svet mal azda vyvažovať prevažné zameranie na kafkovské existenciálne polohy v čísle.

Francúzskemu surrealizmu a slovenskému nadrealizmu bolo venované 9. číslo ročníka 1964. O českom poetizme sa mohlo písať bez obmedzení od roku 1962, keď vyšla práca K. Chvatíka *Bedřich Václavěk a vývoj marxistické estetiky*, zatiaľ čo surrealizmus zostal tabuizovaný dlhšie, najmä pre antistalinistický postoj A. Bretona a v Čechách K. Teigeho. Slovenský nadrealizmus tieto obmedzenia už nepostihovali, nevzťahovali sa ani na väčšinu francúzskych surrealistických básnikov. Charakter historického úvodu do nášho nadrealistického hnutia má v čísle stať S. Šmatláka, do „širších súvislostí“ ho zaraďuje článok M. Tomčíka. Číslo ďalej obsahuje Šmatlákom zostavenú Malú antológiu slovenského nadrealizmu (rozumej: jeho poézie), dovtedy nepublikovanú anketu z roku 1945, ďalší prv nepublikovaný starší text, rozhovor o nadrealizme, dokumenty nadrealizmu, zoznam nadrealistických publikácií, rad francúzskych surrealistických textov v preklade A. Marenčina, obsiahly (napriek názvu) Stručný slovník surrealizmu zostavený Marenčinom a J. Mojžišom. Marenčin aj v ročníkoch 1965 a 1966 propaguje romanticko-iracionálnu a fantastickú tvár avantgardy a tvorí tak protiváhu O. Čepanovi obracajúceho pozornosť verejnosti na jej geometricko-konstruktivistickú podobu.

Hádam najambicióznejším počínom bolo číslo 10 ročníka 1965 venované avantgarde ako súhrnnému označeniu rôznostvárného nadnárodného kultúrneho, umeleckého a literárneho javu rokov 1907 – 1945. Tento jav, na Západe úplne docenený až ex post, v päťdesiatych rokoch, sa vtedy začal javiť ako dôležitý vývinový uzol, a tak sa vydávali a študovali jeho programové a umelecké texty, vrcholil výskumný záujem oň (v našej republike sa to pre spoločenské zákazy a obmedzenia odohralo o desaťrocie neskôr). Príprava tematického čísla *Slovenských pohľadov* prebiehala prakticky časovo súbežne s tým, ako prof. Mikuláš Bakoš ako riaditeľ Ústavu svetovej literatúry a jazykov SAV organizoval svoje po vojne azda najväčšie a najvýznamnejšie podujatie, totiž medzinárodnú konferenciu o avantgarde, ktorá sa konala v Smoleniciach v októbri 1965 (zborník *O literárnej avantgarde* z nej vyšiel roku 1968). Redakcia *Pohľadov* prirodzene nemohla súťažiť s veľkou konferenciou, na ktorej sa zúčastnili desiatky odborníkov, a časopis narazil na svoje hranice aj inak. Prevažný obsah čísla tvoria manifesty, programy, dokumenty iného typu, faktografia, pretože tie stačilo preložiť a uverejniť, ďalej sú tam rozhovory s voľakedajšími účastníkmi avantgardných hnutí, literárne texty, zasa prevažne surrealistické (aktívna účasť A. Marenčina na ich vyhľadání, výbere a preklade), ale aj odvážny pokus J. Kota pretlmočiť, resp. parafrázou priblížiť úryvok z Joyceovho nepreložiteľného prozaického diela *Finnegans Wake*; je tu aj letmé porovnanie ruského a talianskeho futurizmu, stručná, ale výstižná panoráma nemeckého literárneho expresionizmu od E. Terraya, predstavenie avantgardných tendencií v medzivojnovom slovenskom divadle, filme, výtvarnom umení. Nikto sa nepokúsil o postihnutie umeleckých prostriedkov, pretože na to ešte neboli vytvorené analytické nástroje, a teda ani o konfrontáciu programu a literár-

ných textov. Pisateľ tejto stati sa pri uvádzaní ukážky z Poliaka Bruna Schulza (na s. 115) dotkol otázky o vhodnosti pojmu avantgardy pri charakteristike a literárnohistorickom zatriedovaní prózy. Tejto otázky sa následne v osobitnej úvahu. Avantgarda a próza v ročníku 1966, č. 2 chopil Jozef Kot.

V ročníku 1966 sa objavuje aj záujem o filozofickú problematiku, konkrétne o rôzne moderné podoby humanizmu v jeho rozdielnych existencialistických a katolícko-personalistických verziách. J. Vanovič ako redaktor ma vyzval, aby som preložil konkrétne úryvky z knihy Gaëtana Piconu *Panoráma moderného myslenia* a poskytol mi na to poľský vo Francúzsku vydaný emigračný preklad. Ten som aj skutočne použil. Slovenské znenie ukážok vyšlo postupne v troch číslach.

Záujem o otázky literárnej teórie a metodológie, reprezentované v scientisticky prísnej podobe A. Popovičom, v uvoľnenejšej a esejistickejšej verzii V. Šabikom, taktiež vrcholia v ročníku 1966, keď na jednej strane romanista Anton Vantuch nečakane píše o v šesťdesiatych rokoch vychytenej francúzskej marxistickej práci *Sociológia románu* Luciena Goldmanna, na druhej strane v č. 9 vychádzajú materiály k 40. výročiu Pražského lingvistického krúžku a časopis rovnako neočakávane uverejňuje diskusiu o štrukturalizme, dokonca hlavne v jazykovede.

Na tomto pozadí ročník 1967 *Slovenských pohľadov* pôsobí dojmom celkom iného časopisu. Už na prvý pohľad, opticky, odlišnou úpravou. Do očí udierajúca je ale celkom iná vec, totiž zásadná zmena charakteru časopisu. Návrat Milana Ferka po vyše trojročnej pauze do reálne vykonávanej funkcie šéfredaktora znamená – najmä v prvom ročníku po jeho nástupe, neskôr sa to trochu zmiernilo – potlačenie inonárodnej zložky; jednoznačnú orientáciu na domácu tvorbu, a tým jej izoláciu. Videli sme, že v rokoch 1963 – 1966 sa dá hovoriť o jednote a vyváženosti domácej a zahraničnej literatúry v časopise, ale aj o ich konfrontácii tým, že susedili v jednom a tomže čísle. V redakčnej praxi, výberom materiálov i pri zostavovaní jednotlivých čísiel sa vtedy uplatňovala dvojformula „domáce vo svetovom kontexte“ a „svetové, resp. univerzálne v domácej tvorbe“, aj keď to dozaista nebolo v každom jednotlivom prípade vedomé a tobôž nie programové. Ferko od tejto zásady upustil alebo ju aspoň citelne oslabil – hoci väčšina redaktorov zotrvala na svojich postoch, v ročníku to necítil. Prízvukovaním iba jednej stránky, totiž slovenskosti, došlo k narušeniu kontinuity, a to nielen voči *Pohľadom* z bezprostredne predchádzajúcich rokov, ale aj – čo je vidieť až z odstupu a dnešnej perspektívy – voči medzivojnovým, ako ich formovali Krčméry a po ňom Mráz.²

² Z vyše štyridsaťročného odstupu posudzujem svoju účasť na smerovaní *Slovenských pohľadov* v rokoch 1963 až 1966 ako marginálnu. No v tom čase ma naplňal ofenzívny pocit kolektívneho poslania rozširovať priestor a spolu s podobne zmýšľajúcimi a cítiacimi vnášať do stojatých vôd pohyb. Prejavovalo sa to aj na výbere ukážok zo súčasnej poľskej literatúry, ktoré som v *Pohľadoch* aj inde vtedy uverejňoval. Mojmým zámerom – a platí to pre celé šesťdesiaty roky – nebolo len informovať o rušnom a zaujímavom literárnom dianí u susedov za Tatrami, ale dávať tvorivé impulzy našej domácej literatúre, upozorňovať ju na typy umeleckej tvorby podľa mojej mičky u nás dovtedy nedostatočne zastúpené. Mal som na mysli napr. tvorbu vychádzajúcu zo žurnalistického žánru fejtónu, kde konkrétny situačno-psychologický postreh podnecuje autora (a sekundárne aj čitateľa) k zamysleniu (RUDNICKI, A.: Zó športového zápisníka. In: *Slovenské pohľady*, roč. 79, 1963, č. 3, s. 78 – 81; BRANDYS, K.: Z Listov pre pani Z., In:

Isteže, v polovici šesťdesiatych rokov sa dosť podstatne zmenila panoráma slovenského literárneho časopisectva. Tá sa rozšírila a diferencovala. V roku 1965 vznikol podľa vzoru od 1956 jestvujúcej pražskej *Světovéj literatury* špecializovaný časopis *Revue svetovej literatúry* s poslaním informovať o literárnom dianí v cudzine. V tom istom roku začal vychádzať mesačník *Romboid*, do ktorého sa pozvoľna presunulo ťažisko literárnoteoretických záujmov. Logicky by sa dalo očakávať, že existencia až troch literárnych periodík aspoň nepriamo ohrozí doterajší synkretický, mnohostranný a viacfunkčný profil *Slovenských pohľadov*, ktorý bol nielen vecou zámeru redakcie v časoch Ferkovej absencie, ale vynucovali si ho doposiaľ aj tzv. objektívne okolnosti, totiž jeho výlučné postavenie ako jediného nadgeneračného a nadskupinového literárneho mesačníka. No skutočnosť bola zložitejšia a zavážilo zloženie redakcie novovytvorených periodík a ním podmienené zmeny ich koncepcie. V prvých dvoch rokoch koexistencie s *Revue svetovej literatúry* (1965 – 1966) viedol túto francúzskou kultúrou odchovaný esejista a rozhladený estét Michal Bartko spolu s angloamerikanistom Jozefom Kotom (ten sa odmietol v *Pohľadoch* podriaďiť Ferkovým predstavám a ešte pred jeho návratom z nich odišiel), s rusistom Ivanom Králikom, v druhom ročníku aj s germanistom Vincentom Šabíkom, a urobil z nej dosť exkluzívny štvrťročník zameriavajúci sa na predstavovanie veľkých alebo aspoň významných autorov a diel povojnovej, v menšej miere aj medzivojnovej literatúry a umenia. Do istej miery teda na väčšom priestore duplikoval jedno z doterajších poslaní *Pohľadov*, čo pri vtedajšej „nedoinformovanosti“ slovenskej literárnej verejnosti a smäde po kultúrnych poznatkoch malo svoje opodstatnenie. Pravda, na rozdiel od *Pohľadov* robil to bez toho, aby poskytoval čitateľovi možnosť porovnávať inonárodnú tvorbu s domácou – tá totiž v *Revue* prirodzene nemala miesta. Nahlas síce neproklamované, no vytušiteľné úsilie redakcie *Slovenských pohľadov* pôsobiť výberom prekladov na vznikajúcu pôvodnú slovenskú tvorbu, poskytovať jej tvorivé impulzy ostával v *Revue* skrytý. Jednostranne informatívne poslanie sa prejavilo ešte vypuklejšie, keď vedenie *Revue* 1967 prevzal Fedor Ballo, na rozdiel od Bartka po desaťročnej praxi ako vedúci pracovník vydavateľstva SVKL podstatne citlivejší na vkus a záujmy aj menej elitárnych čitateľov, ktorý v úsilí o väčšiu predajnosť spretrením obsahu čísiel a zmenou na dvojmesačník výrazne posilnil jej charakter ako revue. Ten pretrval, aj keď po Ballovi v úlohe šéfredaktora *Revue* nasledoval Šabík, vtlačil jej pečať a zvýšil náročnosť.

Vcelku sa však na zmene profilu *Slovenských pohľadov* od roku 1967 podpísal z historického hľadiska náhodný fakt návratu Milana Ferka na post výkonného šéfredaktora oveľa výraznejšie ako globálny vývinový trend šesťdesiatych rokov, ktorý smeroval

Slovenské pohľady, roč. 79, 1963, č. 10, s.124 – 130 a In: *Slovenské pohľady*, roč. 80, 1964, č. 4, 114 – 117) alebo intelektuálne provokatívne reinterpretácie filozofa Leszka Kołakowského známych biblických príbehov (Filozofické poviedky, In: *Slovenské pohľady*, roč. 82, 1966, č.3, s. 46 – 53), grotesknú prózu pomocou karikujúcej deformácie zvýrazňujúcu spoločenské klíše a psychické mechanizmy, neautenticnosť ľudského správania (GOMBROWICZ, W.: Banket, In: *Slovenské pohľady*, roč. 86, 1970, č. 10), umelecky rafinované využitie toho, že čitateľov clementárny zmysel pre ľudské hodnoty môžc korigovať „pragmaticko“-prefikáný zorný uhol amorálneho rozprávača sledujúceho len vlastný prospech (SZCZEPAŃSKI, J. J.: Jedinečná kúpa, In: *Mladá tvorba*, roč. 13, 1968, č. 9) a pod. Intencionálne to teda nebola iba propagácia poľskej literatúry, ale kryptokritická literárna aktivita.

k väčšej funkčnej, estetickej a utajene aj ideovej diferenciacii literárneho časopisectva, a to aj v celoštátnom meradle. (Ak hovorím o celoštátnom meradle, mám na mysli jednak to, že kultúrpolitické rámce a limity boli v Čechách i na Slovensku spoločné a spoločne sa aj menili, jednak fakt, že nová česká knižná a časopisecká produkcia bola na Slovensku, aspoň vo väčších mestách, voľne dostupná a jej charakter aj priebežne indikoval, či sa tlak uvoľňuje alebo pritvrzuje.)

Priebojnosť a nápaditosť *Slovenských pohľadov* v rokoch 1963 – 1966 pri „otváraní okien“, akokoľvek vo svojej jedinečnosti pozoruhodné, treba vidieť v širších, najmä celoštátnych súvislostiach ako ohnisko emancipačného pohybu literárneho časopisectva a vydavateľských aktivít priebehom šesťdesiatych rokov, ktorý sa začal už 1956 a mal vcelku vzostupnú krivku, ale aj etapy regresu. Postupné otváranie priestoru pri vydávaní literatúry 20. storočia by si zaslúžilo samostatnú pozornosť a nemôžeme sa mu tu venovať.³ No úsilie o zachovanie správnych proporcií a o vedeckú objektivitu ma núti pripomenúť aspoň niektoré časovo súbežné a čo do charakteru obdobné javy z českej časopiseckej scény. Tak v rokoch 1963 – 1966 vychádzal v novinovom formáte popri *Literárnych novinách* (známych dnes hlavne ako podnecovateľ a tribúna demokratizačného procesu roku 1968) aj v súčasnosti prakticky zabudnutý, v tom čase podnetný týždenník *Kulturní tvorba*, v ktorom prebiehali zaujímavé diskusie. V roku 1966 začal vychádzať skupinový literárny časopis *Orientace* autorov z generácie *Května*, teda narodených okolo v roku 1930 (na Slovensku relatívne najznámejší z redakčného kolektívu je básnik a vynikajúci literárny vedec Miroslav Červenka). Od roku 1964 vychádza, aj keď s neodobrovoľnými pauzami, časopis *Tvář*, platforma autorov nehlásiacich sa už k marxizmu. V šesťdesiatych rokoch sa brniansky *Host do domu*, vydávaný od roku 1954, stáva periodikom celoštátneho významu so svojším profilom. Týmto výpočtom chcem dokumentovať, že povolenie týchto časopisov a ich relatívne nerušené vychádzanie (okrem *Tváře*, kde došlo k tvrdému zásahu) je prejavom prechodu od direktívneho riadenia a centralizmu k zvýšeniu svojprávnosti záujmových skupín v kultúre, tolerovaniu osobnej iniciatívy a istej miery pluralizmu (tento pojem sa vtedy nepoužíval). V takomto najbližšom časovom i spoločensko-funkčnom kontexte (oblasť literárnych časopisov) treba vidieť „otváranie okien“ v *Slovenských pohľadoch* rokov 1963 – 1966. Pravda, je tu aj kontext maxi-

³ K tomu iba jedno konštatovanie. Môj profesionálny kontakt s literatúrou sa začal v rokoch 1961 – 1963, keď som bol vydavateľským redaktorom v Slovenskom vydavateľstve krásnej literatúry (neskôršom Tatrane), a tak môžem povedať, že ak išlo o vydávanie niektorého inonárodného autora alebo o vydanie konkrétneho diela, iniciatíva v prevažnej väčšine prípadov prichádzala z pražských nakladateľstiev (SNKLHU, premenované neskôr na Odeon, Československý spisovateľ, Mladá fronta), české vydanie spravidla predchádzalo slovenské (a často ho jednoducho nahrádzalo), len málokedy to bolo naopak. Dôvody treba hľadať v tom, že Česi vydávali podstatne viac titulov, mali preto aj väčší počet redaktorov a tí boli lepšie informovaní. To sa prejavilo aj v časopise *Světová literatura*, vychádzajúcim vo vydavateľstve Odeon už od polovice päťdesiatych rokov, kde v redakcii prirodzene pracovali inonárodní filológovia. Predpokladom toho, aby takýto orgán s relatívne hustou periodicitou mohol vychádzať, bola nielen celková vysoká odborná kompetencia, ale aj dobrý prehľad o literárnom dianí v posledných desaťročiach, oficiálnymi miestami v ČSR dlho ignorovanom alebo jednostranne a úzko selektovanom.

málne široký, a tým sú všetky úsilia o samostatné myslenie bez zábran a predpojatosti počnúc rokom 1956.⁴

⁴ Nejedn takýto pokus je dnes už dávno zabudnutý a odporuje súčasným paušalizujúcim reštriktívnymi predstavám o päťdesiatych rokoch. To platí napr. o knihe Ladislava Tondla a kol. *Současná západní filosofie*, ktorá vyšla roku 1958 v edícii Malá moderní encyklopedie vydavateľstva populárno-vedeckej literatúry Orbis. Obsahuje prehľadové state o novopozitívizme (L. Tondl), o filozofii pragmatizmu (K. Berka), o existencializme (M. Jetmarová), novotomizme (M. Machovec) a o smeroch v súčasnej sociológii (J. Klofáč), vedeckom odbore u nás dovtedy zakázanom, pretože ho mal nahradiť marxizmus. Prekvapuje, že vecne-informatívny prístup výrazne prevláda nad ideologicko-konfrontačným, čo môže byť podmienené aj poslaním nakladateľstva šíriť poznatky, dvíhať vzdelanosť, ale aj tým, že autormi sú vedci, osobnosti kognitívneho, a nie bojovného zamerania. Z dnešného pohľadu v kompendiu zreteľnejšie vidieť medzery (vynechanie katolíckeho personalizmu, obídencie vnútornej diferencovanosti existencializmu), no pred polstoročím, keď maturanti z rokov stalinizmu počuli o mnohých veciach po prvý raz, to bol vynikajúci zdroj poznania.